

STULECIE POLSKIEGO TOWARZYSTWA STATYSTYCZNEGO

Andrzej JOPKIEWICZ

Towarzystwa statystyczne w okresie międzywojennym¹

Wybuch I wojny światowej w 1914 r. sparaliżował działalność powstałego dwa lata wcześniej Polskiego Towarzystwa Statystycznego (PTS). W okresie wojny w Krakowie zamarła działalność większości towarzystw naukowych, uaktywniły się natomiast stowarzyszenia charytatywne. Członkowie PTS, w tym jego władze, mieli teraz wiele nowych obowiązków i dodatkowych prac — prezes Towarzystwa prof. Juliusz Leo pełnił funkcję prezydenta m. Krakowa, a sekretarz Zarządu doc. Kazimierz Władysław Kumaniecki trafił do Lublina, gdzie prowadził prace statystyczne w tamtejszym austro-węgierskim Wojskowym Zarządzie Okupacyjnym. W podobnej sytuacji znaleźli się także inni członkowie PTS. Zaprzestanie działalności nie spowodowało jednak prawnego rozwiązania Towarzystwa.

TOWARZYSTWO EKONOMISTÓW I STATYSTYKÓW POLSKICH

Po zakończeniu wojny nie podjęto próby reaktywowania PTS, natomiast w Warszawie, wśród współpracowników redakcji kwartalnika „*Ekonomista*”,

¹ Opracowanie oparto na rozdziałach autorskich Marii Czarnowskiej w monografii *Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912—1992* przygotowanej przez Komisję Historyczną Rady Głównej PTS i wydanej w 1992 r.

ukazującego się regularnie od 1916 r., powstała myśl powołania Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich (TEiSP) jako specjalistycznej organizacji naukowej.

29 marca 1917 r. odbyło się w redakcji „Ekonomisty” zebranie kilkunastu założycieli TEiSP. Wybrano Komisję Organizacyjną w składzie: Jan Dmochowski, Franciszek Doleżał, Stefan Dziewulski, Kazimierz Kasperski, Stanisław A. Kempner i Włodzimierz Wakar. Komisja opracowała zadania i statut nowego Towarzystwa, doprowadziła do jego legalizacji i urządzenia siedziby organizacji w lokalu „Ekonomisty” (ul. Jasna 19).

Pierwsze, organizacyjne, zebranie TEiSP odbyło się 3 grudnia 1917 r. Przewodniczył mu prof. Ludwik Krzywicki, a uczestniczyło ponad 50 osób. W imieniu Komisji Organizacyjnej sprawozdanie z jej działalności złożył S. Dziewulski. On też uzasadnił cel założenia Towarzystwa i przedstawił projekt statutu. Zgodnie z nim zgromadzenie uchwaliło zorganizowanie pięciu sekcji: teorii ekonomicznej, skarbowości, statystyki, polityki ekonomicznej i polityki społecznej. Przewidywano też zorganizowanie kolejnych sekcji w przyszłości.

Na zebraniu wybrano Radę Towarzystwa, która wyłoniła Zarząd w składzie: przewodniczący prof. A. Kostanecki, zastępcy przewodniczącego: S. Dziewulski i prof. L. Krzywicki, skarbnik prof. W. Zawadzki.

Zarząd odbył pierwsze posiedzenie 10 XII 1917 r., na którym przyjęto plan prac oraz określono warunki kandydowania na członków Towarzystwa.

Pierwsze, ogólne, posiedzenie Towarzystwa odbyło się 30 XII 1917 r. i dotyczyło kwestii obrony polskich interesów gospodarczych w czasie pertraktacji pokojowych mających się odbyć w Brześciu Litewskim.

Towarzystwo rozpoczęło natychmiast aktywną działalność. W pierwszym półroczu 1918 r. odbyły się trzy posiedzenia ogólne, w których uczestniczyli przedstawiciele rządu, władz, uczelni uniwersyteckich i technicznych oraz instytucji naukowych i społecznych. Na posiedzeniu 3 II 1918 r., zagajonym przez prezesa Rady Towarzystwa A. Kostaneckiego, wystąpił m.in. L. Krzywicki, który omówił cele i zadania TEiSP.

Ożywioną działalność prowadziła również Sekcja Statystyki. Zorganizowała ona 4 posiedzenia. Referaty wygłosili: S. Szulc *Wartość materiałów statystycznych dotyczących ludności Królestwa Polskiego*, B. Bornstein *Ocena materiałów statystycznych dotyczących ruchu ludności*, P. K. Horowicz *Organizacja niższych urzędów statystycznych*, P. A. Brusendorff *O naszej statystyce miejskiej*.

14 I 1918 r. podczas zebrania organizacyjnego Sekcji wybrano jej prezydium. Przewodniczącym został L. Krzywicki, zastępcą przewodniczącego prof. E. Grabowski, a sekretarzem S. Szulc.

W drugim półroczu 1918 r. nie odbyło się żadne zebranie. Być może wiązało się to z powołaniem GUS. Znacznie mniejszą aktywność wykazywało również całe Towarzystwo. W drugiej połowie roku odbyły się nieliczne zebrania Sekcji Polityki Ekonomicznej i Sekcji Polityki Społecznej. W roku 1919 odbywały się jedynie zebrania ogólne (łącznie ponad dwadzieścia). Uczestniczyli w nich

oczywiście także autorzy referatów oraz artykułów publikowanych w „Ekonomiście”. Na koniec roku 1919 Towarzystwo liczyło ok. 180 członków (w tym 15 osób spoza Warszawy).

W VI Zjeździe Prawników i Ekonomistów, zorganizowanym przez TEiSP na początku 1920 r. w Warszawie, aktywnie uczestniczyli statystycy. Referat w zjazdowej sekcji prawa publicznego wygłosił prof. Józef Buzek, pierwszy dyrektor GUS, zaś w sekcji ekonomiczno-skarbowej referentem był prof. Ludwik Krzywicki.

W marcu 1920 r. przy Towarzystwie powstał Instytut Gospodarstwa Społecznego (IGS), w którym działali liczni statystycy, będący również członkami TEiSP (m.in. L. Krzywicki, T. Szturm de Sztrem, W. Wakar). Pierwszym kierownikiem IGS został W. Wakar, a po kilku miesiącach zastąpił go L. Krzywicki. Do 1926 r. IGS działał w ramach Towarzystwa, potem stworzył odrębną organizację. Nadal jednak działało w nim wielu znanych statystyków.

Kolejny impas w działalności Towarzystwa miał miejsce w drugiej połowie 1920 r. Ożywienie nastąpiło w następnym roku. Wprawdzie sekcje żadnych zebrań nie organizowały, ale zgromadzenia ogólne odbywały się regularnie co poniedziałek (z wyjątkiem miesięcy letnich). Sporo wygłaszanych referatów poświęconych było demografii i statystyce. Zapraszano na te zebrań wybitne osobistości ze świata nauki i władz, ale nie gromadziły one szerszej publiczności. Towarzystwo miało charakter organizacji elitarnej, specjalistycznej. Niekiedy jednak poruszane zagadnienia budziły żywe zainteresowanie, gromadząc licznych słuchaczy i wywołując długie, ożywione dyskusje.

W roku 1921 Rada Towarzystwa uznała kwartalnik „Ekonomista” za organ TEiSP, a T. Szturm de Sztrem został zastępcą redaktora naczelnego. Zgromadzenie Ogólne Towarzystwa w 1922 r. ponownie wybrało na wiceprzewodniczącego Rady TEiSP prof. L. Krzywickiego. W roku następnym dwaj członkowie Towarzystwa: J. Buzek i J. Piekalkiewicz uczestniczyli w Brukseli w XV sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (MIS).

W latach 1924—1926 Towarzystwo nadal się rozwijało (w końcu 1924 r. miało 218 członków, w 1925 r. — 236, w 1926 r. — 247). Prowadziło ono dość ożywioną działalność, ale jego sekcje nadal nie odbywały odrębnych zebrań. 27 X 1924 r. na Walnym Zgromadzeniu doszło do zmian w Radzie Towarzystwa. Prof. L. Krzywicki przestał być wiceprzewodniczącym, ale pozostał w jej składzie. Do Rady wybrano także: Wacława Fabierkiewicza (II sekretarz), Tadeusza Szturm de Sztrema i Stefana Szulca.

W roku 1924 odbyło się kilkanaście zebrań odczytowych. Przeważały tematy dotyczące bieżących zagadnień gospodarczych kraju. Były także referaty o problematyce statystycznej (np. odczyt prof. Edwarda Lipińskiego *Pojęcie zawodu w socjologii i statystyce i polski spis zawodów z 1921 r.* czy dra Adama Ciaglińskiego *Pierwiastek czasu przy określaniu prawdopodobieństwa zgonu i natężenia śmiertelności*). Również w „Ekonomiście” problematyka statystyczna pojawiała się dość rzadko, a statystycy z Towarzystwa pisywali w organie GUS „Kwartalnik Statystyczny”. Zwracał tam uwagę artykuł Jerzego Sławy-

-Neymana zamieszczony w II tomie „Kwartalnika Statystycznego” z 1925 r., w którym autor wprowadził, jako jeden z pierwszych uczonych, elementy statystyki matematycznej.

W sprawozdaniu za rok 1927 sekretarz Towarzystwa E. Lipiński zwracał uwagę na osłabienie tempa pracy naukowej i tłumaczył przyczyny tego stanu rzeczy (m.in. przejście wielu problemów przez rządowe instytucje doradcze i opiniodawcze, w których udział brali członkowie TEiSP). Wiele członków Towarzystwa powołano do wysokich funkcji państwowych, często poza Warszawą, co spowodowało ich mniejszą aktywność w organizacji.

Działalność Towarzystwa koncentrowała się głównie na zebraniach dyskusyjnych, których tematyka była bardzo rozległa. Wciąż jednak problematyka statystyczna omawiana była w referatach wygłaszanych na zebraniach i w artykułach publikowanych na łamach „Ekonomisty”. Wśród autorów pojawiają się nazwiska Edwarda Szturm de Sztrema, Stanisława Pszczółkowskiego, Edwarda Strzeleckiego i Konstantego Rzeczkowskiego.

Na Walnym Zgromadzeniu Towarzystwa w styczniu 1928 r. uchwalono nowy statut, różniący się niewiele od statutu z roku 1917. Wybrana Rada opracowała program prac TEiSP, w którym jednak statystyka potraktowana była jako narzędzie badawcze.

Towarzystwo podjęło starania o nawiązanie współpracy z towarzystwami i instytucjami ekonomicznymi działającymi poza Warszawą. Dominacja ekonomii nad statystyką nasilała się jednak coraz bardziej. W rozważaniach nad zwołaniem pierwszego Kongresu Ekonomistów Polskich nie brano pod uwagę statystyków, a w „Ekonomiście” nie ukazał się w 1928 r. żaden artykuł poświęcony zagadnieniom ściśle statystycznym.

Dla statystyków polskich bardzo ważnym wydarzeniem była sesja MIS, która odbyła się w sierpniu 1929 r. w Warszawie. Prezesem Komitetu Organizacyjnego był J. Buzek, a w obradach uczestniczyły 54 osoby z Polski (w tym 4 członków MIS). Wśród polskich uczestników byli członkowie TEiSP jako współpracownicy GUS. Polacy wykazali się dużą aktywnością, przedstawili 6 referatów (E. Szturm de Sztrem, E. Lipiński, St. Rzepkiewicz, S. Szulc, J. Sława-Neyman, J. Piekalkiewicz). Referaty S. Szulca, J. Sławy-Neymana i J. Piekalkiewicza wygłoszone na posiedzeniach odpowiednich sekcji wzbudziły duże zainteresowanie i wywołały żywą dyskusję. Polska ekipa była dobrze widoczna wśród 170 uczestników tej sesji MIS.

Wkrótce nastąpił trudny okres dla całego Towarzystwa. W trakcie wielkiego kryzysu, szczególnie w latach 1930—1932, Towarzystwo ograniczyło swą działalność przede wszystkim do akcji odczytowej, głównie na tematy aktualne: kryzysu, recesji i bezrobocia. Referaty przedstawione na zebraniach ogólnych w okresie od 1 X 1932 r. do 1 IV 1933 r. (m.in. Adama Krzyżanowskiego, Michała Kaleckiego, Edwarda Lipińskiego, Ludwika Landau, Oskara Langego) dotyczyły przeważnie problematyki ogólnoeconomicznej. Liczba członków TEiSP spadła do 231 osób. Z trudnościami finansowymi i administracyjnymi borykał się również „Ekonomista”.

Sytuacja uległa zmianie w 1933 r. Uchwałą Rady Towarzystwa z 29 V 1933 r. powołano na nowo 4 sekcje: teorii ekonomii, polityki gospodarczej, statystyki i ekonomii rolniczej. Sekcja Statystyki liczyła początkowo 14 członków: J. Derengowski, M. Kalecki, I. Krautler, L. Landau, Z. Limanowski, St. Moszczeński, J. Sława-Neyman, J. Piekalkiewicz, F. Piltz, E. Strzelecki, E. Szturm de Sztrem, T. Szturm de Sztrem, S. Szulc i J. Wiśniewski.

Pierwsze zebranie Sekcji Statystyki odbyło się 20 XII 1933 r. Przyjęto regulamin Sekcji i ukonstytuowały się jej władze. Przewodniczącym został prof. Z. Limanowski, wiceprzewodniczącym prof. S. Szulc, a sekretarzem J. Derengowski.

21 II 1933 r. referat w sprawie metody badania dochodu społecznego w Polsce przedstawili w nowatorski sposób i bardzo wnikliwie M. Kalecki i L. Landau. Kolejne posiedzenia Sekcji odbyły się: 18 I 1933 r. (referat J. Wiśniewskiego *Krzywa logarytmiczna i jej zastosowania*), 18 V 1933 r. (E. Strzelecki *Badania Instytutu Gospodarstwa Społecznego nad stanem zatrudnienia w drobnych gospodarstwach rolnych*) i 23 V 1933 r. (S. Fogelson *O współczynniku korelacji*).

Na zebraniu 17 I 1934 r. referat pt. *Zagadnienia związane z opracowaniem spisu ludności 1931 r.* wygłosił nowy dyrektor GUS E. Szturm de Sztrem. W zebraniu tym uczestniczyli zaproszeni pracownicy Biura Powszechnych Spisów Ludności GUS i inne osoby interesujące się metodyką przeprowadzania spisu.

Sprawozdania z posiedzeń naukowych Sekcji starannie i rzeczowo opracowywane przez J. Derengowskiego ukazywały się regularnie na łamach „Ekonomisty”.

Wzrastała liczba członków Sekcji: w roku 1934 osiągnęła 28 osób, w końcu 1935 r. było 29 osób, a na koniec 1936 r. — 32 osoby (identycznie w 1937 r.), członkowie Sekcji to przeważnie pracownicy GUS (ok. 35%), Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen (ok. 17%) i Wydziału Statystycznego Zarządu m.st. Warszawy (ok. 10%), pozostali to pracownicy innych warszawskich instytucji (np. ubezpieczeń społecznych).

Zarząd Sekcji trwał w niezmienionym składzie. Przez akklamację wybierano go jeszcze dwukrotnie na walnych zebraniach Sekcji: 19 I 1936 r. i 20 I 1937 r.

W roku 1935 Sekcja odbyła 7 zebrań naukowych (m.in. referaty Z. Limanowskiego *Zadania i potrzeby statystyki miejskiej* i S. Szulca *Wrażenia z międzynarodowego kongresu demografów w Brukseli*, M. Przypkowskiego *Statystyka, a potrzeby praktyczne* i E. Vielrose’ego *Eliminacja sezonowości z szeregów rozwojowych*). W 1936 r. zorganizowano 8 zebrań (m.in. referat L. Landau *Badanie ludności dzielnic robotniczych Warszawy i ich stopy życiowej metodą reprezentacyjną* oraz sprawozdanie Z. Limanowskiego z 23 sesji MIS w Atenach i J. Wiśniewskiego ze zjazdu Towarzystwa Ekonomicznego w Oksfordzie).

W 1937 r. wygłoszone zostały referaty: L. Landau’a *Próby szacunku zagęszczenia sieci handlowej*, J. Wiśniewskiego *Zastosowanie szeregów Taylora w rozwiązywaniu pewnych zagadnień matematyczno-statystycznych*, A. Rajch-

mana *Uwagi o granicach stosowalności matematyki w statystyce*, E. Szturm de Sztrema *Uwagi w sprawie statystyki dystrybucji*.

W ciągu 4 lat istnienia (29 V 1933 r.—16 XII 1937 r.) Sekcja Statystyki TEiSP zorganizowała 30 zebrań. Odbływały się one zwykle w trzecią środę miesiąca w siedzibie GUS przy Al. Jerozolimskich 32. Rozpocynały się o ósmej wieczorem, a że dyskusje często się przeciągały, kończyły wielokrotnie późno w nocy. Frekwencja zwykle była bardzo duża i nieraz dzięki zaproszonym gościom znacznie przekraczała liczbę stałych członków Sekcji (np. na zebraniu likwidacyjnym Sekcji 16 grudnia 1937 r. wyniosła ok. 160%).

Członkowie Sekcji uczestniczyli również w działalności całego Towarzystwa, które w połowie 1936 r. liczyło 310 osób. W pierwszym półroczu 1936 r. odbyło się 17 ogólnych zebrań naukowych, na których referaty wygłosili m.in. statystycy z Sekcji (np. prof. S. Szulc). Na Walnym Zgromadzeniu Towarzystwa 30 VI 1936 r. do jego Rady wybrani zostali także aktywni statystycy: K. Krzeczkowski, J. Piekalkiewicz, W. Skrzywan i J. Wiśniewski. Po utworzeniu Polskiego Towarzystwa Statystycznego i rozwiązaniu Sekcji Statystyki TEiSP liczni statystycy nie zrezygnowali z członkostwa i uczestnictwa w działalności TEiSP.

POLSKIE TOWARZYSTWO STATYSTYCZNE

W połowie lat trzydziestych XX w. pojęcie zawodu statystyka zostało już na trwałe określone, a statystycy polscy odczuwali coraz silniejszą potrzebę stworzenia odrębnej organizacji społecznej o charakterze naukowym. Projektowano również zwołanie kongresu statystyków polskich. W pierwszej kolejności przystąpiono do tworzenia odrębnej organizacji statystyków. Na początku roku 1936 Rajmund Buławski, dyrektor Śląskiego Biura Statystycznego (wcześniej naczelnik Biura Spisów GUS), wystąpił z projektem utworzenia ogólnopolskiej organizacji statystyków. Propozycja ta zainteresowała m.in. dyrektora GUS E. Szturm de Sztrema, który poparł ją i zapewnił pomoc Urzędu w jej realizacji.

Na zebraniu Sekcji Statystyki TEiSP 16 XII 1936 r. poświęconym tej sprawie podjęto uchwałę o potrzebie: *zwołania zjazdu statystyków polskich o charakterze organizacyjnym i naukowym oraz potrzebę stworzenia ogólnopolskiego towarzystwa statystycznego*. Powołano Komisję w składzie: prof. Z. Limanowski, dyr. E. Szturm de Sztrem (przewodniczący), prof. S. Szulc, dr J. Wiśniewski, J. Derengowski i inż. J. Curzytek, której zadaniem było podjęcie działań prowadzących do stworzenia takiej organizacji. Komisja opracowała projekt statutu, proponując nazwę Polskie Towarzystwo Statystyczne (PTS), a do kilkudziesięciu osób zajmujących się statystyką w Polsce wysłała listy, zapraszając ich na członków założycieli nowego Towarzystwa.

Zebranie założycielskie odbyło się 17 stycznia 1937 r., w Warszawie. Wzięły w nim udział 32 osoby, naukowcy z: Warszawy, Krakowa, Lwowa, Poznania, Łodzi i Katowic oraz pracownicy różnych biur statystycznych. Nadesłano wiele listów i depeszy z aprobatą i akcesem do Towarzystwa od osób, które nie mogły

na zebranie przybyć. Po dyskusji podjęto decyzję o utworzeniu PTS. Za członków założycieli uznano obecnych na zebraniu oraz wybitne osobistości, które złożyły pisemną gotowość uczestnictwa w pracach organizacji. Łącznie było 44 członków założycieli.

Wybrano Komisję Wykonawczą, której zadaniem było przygotowanie Walnego Zgromadzenia Konstytucyjnego i zainicjowanie prac naukowych. W skład Komisji weszli: E. Szturm de Sztrem (przewodniczący), Z. Limanowski, S. Szulc, J. Wiśniewski i radcy miejscy: Z. Zalewski i K. Sarnecki. Na pierwszym zebraniu Komisji włączono do niej J. Derengowskiego jako sekretarza. Komisja sformułowała ostateczną wersję projektu Statutu przyjętego na zebraniu organizacyjnym 17 I 1937 r.

Statut PTS został zarejestrowany 14 V 1937 r. przez Komisarza Rządu dla m.st. Warszawy, a Towarzystwo wpisane do rejestru stowarzyszeń korzystających z osobowości prawnej (Monitor Polski z 1937 r., Nr 127).

W trakcie kilku kolejnych posiedzeń Komisja Wykonawcza rozważała też sprawę budżetu PTS i składek członkowskich, opracowała roczne projekty regulaminów dla sekcji tematycznych i oddziałów terenowych.

W chwili zwołania pierwszego Walnego Zgromadzenia Konstytucyjnego lista członków PTS liczyła 110 osób. Zebrano się w lokalu warszawskiej SGH przy ul. Rakowieckiej 6 w dniach 31 X 1937 r. i 1 XI. 1937 r. Wzięło w nim udział 130 osób. W trakcie obrad omawiano plany pracy Towarzystwa, jego działalność wydawniczą i organizację zebrań naukowych. Podjęto decyzje o powołaniu 4 sekcji tematycznych: Sekcji Statystyki Matematycznej, Sekcji Statystyki Ludności, Sekcji Statystyki Gospodarczej i Społecznej, Sekcji Statystyki w Przedsiębiorstwie. Postanowiono wydawać własne czasopismo poświęcone badaniom statystycznym oraz ustalono roczny budżet Towarzystwa.

Zgromadzenie wybrało władze PTS. W skład Zarządu weszli: E. Szturm de Sztrem jako prezes, J. Czekanowski — wiceprezes, J. Derengowski — sekretarz, J. Wiśniewski — skarbnik. Członkami Zarządu zostali również: R. Buławski, Z. Łomnicki i E. Strzelecki. Zastępcami członków Zarządu wybrano B. Biegeleiseną, K. Czernickiego i E. Rosseta (4 II 1938 r. po rezygnacji R. Buławskiego wszedł do Zarządu).

W skład Rady Towarzystwa poza członkami Zarządu weszli: dr St. Antoniewski, prof. F. Bujak, dr M. Kacprzak, prof. A. Krzyżanowski, prof. K. W. Kumaniecki, prof. St. Lencewicz, prof. Z. Limanowski, prof. A. Łomnicki, prof. St. Mazurkiewicz, prof. M. Nadobnik, prof. J. Sława-Neyman (przebywający wówczas zagranicą), prof. J. dr S. Pszczółkowski, prof. S. Szulc i Z. Zaleski.

Komisję Rewizyjną stanowili: dr A. Gruzewski, P. Moroz — przewodniczący, K. Sarnecki, J. Ignaszewski — zastępca członka komisji.

Po zamknięciu obrad Walnego Zgromadzenia odbyło się zebranie naukowe, na którym ogłoszono 17 referatów. Referaty te były później drukowane w różnych czasopismach, przeważnie w „Przeglądzie Statystycznym” — organie PTS, który zaczął wychodzić już w następnym roku.

Pierwsze posiedzenie Rady PTS odbyło się 1 XI 1937 r. Wybrano na nim Komitet Redakcyjny „Przeglądu Statystycznego” w składzie: Z. Limanowski — przewodniczący, S. Szulc — wiceprzewodniczący, J. Wiśniewski — sekretarz, A. Łomnicki i J. Piekalkiewicz oraz dokooptowany na początku 1938 r. S. Pszczółkowski.

Ukształtowały się także dwie sekcje. Sekcją Statystyki Matematycznej kierował prof. A. Łomnicki, sekretarzem jej został J. Wiśniewski. Pierwsze zebranie naukowe tej Sekcji odbyło się 13 XII 1937 r.

Na przewodniczącego Sekcji Statystyki w Przedsiębiorstwie wybrano J. Piekalkiewicza, wiceprzewodniczącym został K. Romaniuk, a członkami W. Stopczyk i B. Maskalik. Postanowiono, że Sekcja wydawać będzie biuletyn „Statystyka w Przedsiębiorstwie”.

20 grudnia 1937 r. wyłoniono zarząd Sekcji Statystyki Społecznej i Gospodarczej: S. Antoniewski — przewodniczący, T. Czajkowski, L. Landau, E. Strzelecki i W. Zawadzki.

Jako ostania powstała 2 III 1938 r. Sekcja Statystyki Ludności, do zarządu której wybrani zostali: S. Szulc — przewodniczący, S. Fogelson i B. Tokarska-Kozakowa.

Liczebność PTS rosła w szybkim tempie. 15 III 1938 r. Towarzystwo liczyło 197 członków zwyczajnych i 25 wspierających, a na koniec roku 256 zwyczajnych i 27 wspierających. Wśród członków wspierających, poza GUS, znajdowały się zarządy miast, izby przemysłowo-handlowe, banki, fabryki i huty, a także polskie monopole spirytusowy i tytoniowy.

Zebrania zarządu odbywały się regularnie, a Rada PTS w roku 1938 odbyła cztery posiedzenia. Na posiedzeniu 10 IV przedstawione zostały sprawozdania zarządu, sekcji i redakcji czasopism „Przeglądu Statystycznego” i „Statystyki w Przedsiębiorstwie”. Omawiano sprawy organizacji biblioteki Towarzystwa i wyboru delegata do Rady Nauk Ścisłych. Powołano Komisję ds. Słownictwa Statystycznego i przyjęto wniosek R. Buławskiego: *w sprawie nadużywania statystyki przez pewne instytucje zagraniczne w celu propagandy wrogiej Polsce* (przez propagandę hitlerowskich Niemiec).

Po zebraniu Rady odbyło się zebranie naukowe PTS w lokalu Zakładu Fizyki Doświadczalnej UW z udziałem ok. 50 osób. Przedstawiono na nim referaty prof. J. Sławy-Neymana pt. *O sposobie potrójnego losowania przy badaniach ludności metodą reprezentacyjną* i prof. A. Rajchmana pt. *O tablicach dla stosujących metodę reprezentacyjną w statystyce*.

Zebranie Rady 18 IX 1938 r. odbyło się w Krakowie. Sprawozdania na nim przedstawiły: zarząd PTS, cztery sekcje, Oddział Śląsko-Dąbrowski oraz komisje powołane na wcześniejszych posiedzeniach Rady. Komisja Biblioteczna zaproponowała prowadzenie Biblioteki PTS Oddziałowi Śląsko-Dąbrowskiemu w Katowicach. Wniosek został przyjęty, ale do jego realizacji już nie doszło.

W tym samym czasie grupa uczestników posiedzenia Rady PTS wzięła udział w odbywającym się w Krakowie Zjeździe Międzynarodowego Towarzystwa

Ekonomicznego. Członek PTS dr J. Wiśniewski wygłosił w języku angielskim referat na temat wskaźników (wydrukowany potem w języku polskim w „Przeglądzie Statystycznym”).

W roku 1938 ożywioną działalność prowadziły sekcje:

- Sekcja Statystyki Matematycznej (37 członków), odbyła 8 zebrań,
- Sekcja Statystyki w Przedsiębiorstwie (41 członków) — 12 zebrań,
- Sekcja Statystyki Gospodarczej (66 członków) — 8 zebrań,
- Sekcja Statystyki Ludności (29 członków) — 6 zebrań.

Powstawały również oddziały terenowe PTS. Najwcześniej zaczął działać Oddział Śląsko-Dąbrowski (zebranie organizacyjne odbyło się 26 VI; przewodniczącym Oddziału był dr R. Buławski, sekretarzem dr W. Olszewicz). Do końca 1939 r. Oddział Śląsko-Dąbrowski przeprowadził ponadto trzy spotkania odczytowo-dyskusyjne.

Oddział Poznański powstał 14 XI 1938 r. Jego przewodniczącym został prof. M. Nadobnik, a sekretarzem dr J. Pilecki. W roku 1938 Oddział zorganizował jedno zebranie naukowe.

17 VI 1938 r. zorganizował się wprawdzie Oddział Wileński, na którego czele stał czteroosobowy Zarząd z przewodniczącym Teodorem Nagórskim, ale działalności naukowej Oddział jednak nie podjął.

23 III 1939 r. powołano Oddział PTS we Lwowie, liczący 15 członków. Przewodniczącym został prof. A. Łomnicki, a sekretarzem dr H. Lepucki.

W roku 1939 parokrotnie zbierał się Zarząd oraz odbywały się zebrania naukowe w sekcjach. 1 kwietnia odbyło się posiedzenie Rady PTS, a następnie 11 IV Walne Zgromadzenie członków organizacji.

Na posiedzeniu Rady dr W. Skrzywan, przewodniczący Komisji powołanej w 1938 r. do opracowania planu i kosztorysu przewodnika po źródłach statystycznych, złożył sprawozdanie z jej prac. Komisja w składzie: W. Skrzywan, K. Czernicki, J. Derengowski, S. Fogelson, St. Rutkowski i W. Stopczyk odbyła 8 posiedzeń i wykonała swe zadanie.

Walne Zgromadzenie obradujące 2 IV 1939 r. w auli warszawskiej SGH poświęcone było omówieniu działalności Towarzystwa i opracowaniu planów oraz niewielkim zmianom w statucie. Sprawozdanie przedstawiało się bogato: akcja odczytowo-dyskusyjna rozwijała się intensywnie, każda sekcja odbyła kilka zebrań.

W 1938 r. w ramach Sekcji Statystyki w Przedsiębiorstwie utworzono Komisję Sprawozdawczości Maszynowej. Dobrze rozwijała się działalność wydawnicza — do 1 IV 1939 r. wyszły 4 numery „Przeglądu Statystycznego” i 7 zeszytów „Statystyki w Przedsiębiorstwie”.

Zgromadzenie przyjęło budżet PTS na rok 1939 i wybrało nowe władze. Prezesem powtórnie został dyr. E. Szturm de Sztrem, a wiceprezesem J. Czekanowski. W skład Zarządu weszli: J. Derengowski (sekretarz), St. Kołodziejczyk, J. Piekalkiewicz, S. Rutkowski (skarbnik), J. Wiśniewski oraz zastępcy członków: Z. Łomnicki, W. Skrzywan i E. Strzelecki. Radę stanowili: S. Antoniewski, J. Blaton, F. Bujak, M. Kacprzak, A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki,

Z. Limanowski, E. Lipiński, M. Nadobnik, J. Sława-Neyman, J. Poniatowski, S. Pszczółkowski, S. Szulc i Z. Zalewski.

Do Komisji Rewizyjnej weszli: P. Moroz, A. Gruzewski, J. Ignaszewski oraz zastępcy: B. Nawrocki i St. Kobryner.

2 i 3 IV 1939 r. odbyło się zebranie naukowe poświęcone problematyce III Powszechnego Spisu Ludności. W spotkaniu uczestniczyło 50 osób. Dotyczyło ono zagadnień demograficznych, kwestii spisu nieruchomości, budynków mieszkalnych i gospodarstw domowych, spisu przedsiębiorstw oraz statystyki zawodowej. Dorobek i wnioski z tych narad miały być przekazane organizatorom spisu, ale wykorzystane zostały dopiero w 1950 r. przy organizowaniu powojennego spisu ludności.

Po II Walnym Zgromadzeniu PTS działało normalnie do wakacji. Wiadomo że zbierał się zarząd, odbywały się zebrania w sekcjach, prowadzono działalność wydawniczą. Niestety, nie zachowała się żadna dokumentacja z tego okresu.

Na liście członków według stanu z 15 VI 1939 r. było 30 instytucji — członków wspierających i 291 członków zwyczajnych (wśród nich 16 kobiet). Większość zwyczajnych członków Towarzystwa (blisko 61%) zamieszkiwało w Warszawie, we Lwowie było ich blisko 12%, a w Krakowie prawie 6%, w Wilnie, Poznaniu, Katowicach od 10—14 osób, w innych miastach od 1—3 osób. Za granicą przebywało 6 członków PTS.

1 września 1939 r. kataklizm II wojny światowej przerwał wszelką działalność PTS.

mgr Andrzej Jopkiewicz — *Warszawa*

SUMMARY

The first article part presents achievements of the Statistic Section being part of the organizational structure of the Society of Polish Economists and Statisticians (SPES) in the years 1917—1936. An analysis of the legal status of its activities and the implementation of statutory tasks are presented. The second part of the study characterizes the activities of the Polish Statistical Society in 1937—1939, after its separation from SPES.

РЕЗЮМЕ

В первой части статья представляет достижения Секции по статистике, которая является частью организационной структуры Общества польских экономистов и статистиков (ОПЭС) в 1917—1936 гг. Был представлен анализ юридического состояния ее деятельности, а также реализация статутных задач.

Вторая часть статьи характеризует деятельность Польского статистического общества в 1937—1939 гг, выделенного из ОПЭС.